

Miquel Martí i Pol: una autobiografia (1974) Resposta a Pere Farrés

EUSEBI COROMINA POU *Universitat de Vic*

A principi de 1974, Miquel Martí i Pol escrivia un text-carta d'unes 14 pàgines mecanografiades en format foli, adreçat al qui llavors era estudiant de la Universitat Autònoma de Barcelona, Pere Farrés i Arderiu. És un text inèdit, del qual únicament s'han publicat unes frases i paràgrafs esparsos,¹ que constitueix una autobiografia d'un estil i d'un contingut brillants, indispensable per al coneixement del procés vital de l'home i del poeta. El document esmentat i les altres cartes que s'intercanviaren Farrés i Martí i Pol són transcrits segons l'ordre cronològic en què es redactaren.

El 28 de novembre de 1973, Pere Farrés i Arderiu (Manlleu 1948 - Gurb de la Plana 2008) enviava des de Barcelona una carta a Miquel Martí i Pol (Roda de Ter 1929 - Vic 2003), en la qual li feia saber (carta núm. 1) que preparava un treball sobre la seva poesia. Pere Farrés tenia aleshores 25 anys i seguia el 2n curs de Filologia Hispànica (Subdepartament de Català) a la Universitat Autònoma de Barcelona, on havia entrat tardanament. El treball de curs que havia triat formava part de l'assignatura Literatura Catalana I (curs 1973-1974), impartida pel professor Jordi Castellanos.

La missiva de Pere Farrés, a més de notificar a Martí i Pol que amb el professor havien convingut que el treball comprendria l'evolució des del primer llibre de poemes fins a altres d'inèdits o a punt de publicar, li demanava que contestés un breu qüestionari sobre dades biogràfiques, sobre influències rebudes, sobre l'autodidac-

1. Ignasi Pujades n'arriba de reproduir, pel cap alt, una pàgina i mitja en els tres volums publicats fins ara de l'extensa biografia que redacta del poeta: I. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, Barcelona: Proa, 1999. *Miquel Martí i Pol. El llarg viatge (1957-1969)*, Barcelona: Proa, 2007. *Miquel Martí i Pol, amb vidres a la sang. Viure amb l'esclerosi*, Barcelona: Proa, 2013.

tisme del poeta i aclariments literaris diversos. Tot i que Farrés i Martí i Pol ja havien mantingut algun contacte esporàdic, l'estudiant de l'Autònoma, que esdevindria professor de la Universitat de Barcelona i literat especialista en Martí i Pol i en Verdaguier,² vacil·la en aquesta primera lletra a Martí i Pol en el tractament que li dispensa: si bé comença tractant-lo de *vostè* («estic treballant sobre la seva poesia, com li vaig dir»), l'acaba tractant de *vós* («gràcies per endavant i perdoneu»).

Martí i Pol, que tenia 44 anys i ja havia contret l'esclerosi múltiple quan va rebre la carta, contesta (carta núm. 2) en un primer moment, el 10 de desembre de 1973, la de Farrés. Li fa avinent, sempre tractant-lo de *tu*, que ja havia rebut l'estudi sobre la seva poesia, especialment de *Paraules al vent*, que Farrés havia redactat temps enrere. Martí i Pol mostra la seva impressió pel rigor d'aquell estudi breu, i no amaga tampoc la sorpresa i la satisfacció que la seva obra ara sigui objecte d'un futur estudi acadèmic a la universitat a través d'un treball de curs. Assenyala, però, que trigarà uns dies a contestar el qüestionari; ho farà quan hagin passat les festes de Nadal.

Farrés, ja des de Manlleu, contesta (carta núm. 3) el dia 22 de desembre de 1973 la missiva de Martí i Pol. Entre altres qüestions, li assenyala, ara tractant-lo únicament de *vostè*, que l'origen del treball es remunta a la darrera Universitat Catalana d'Estiu, quan comentava, a Prada, poemes de Martí i Pol amb un «company de Girona». Li remarca que pot esperar a rebre les respostes del qüestionari i que vol fer un treball ben meditat amb el temps que faci falta.

La sorpresa és el document autobiogràfic que finalment rep Farrés amb les respostes de Martí i Pol al qüestionari ja esmentat (carta núm. 4). Es tracta d'un text extens escrit a màquina en set folis a doble cara, signat i amb data del 10 de febrer de 1974. Martí i Pol hi fa un repàs de la pròpia biografia: de la família, de la Guerra Civil, de la primera i segona malalties, dels primers contactes amb la literatura, de les coneixences i influències rebudes, de la crisi i l'abandó de la pràctica religiosa i la consegüent inclinació cap a la «lluita de classes», del seu autodidactisme, de la concepció de la tasca del poeta, de premis i concursos, del món comarcal i la macrocefàlia barcelonina o de la necessitat que tenen els pobles de disposar de mitjans i recursos per a la plena realització. Hi destaca l'incident que va frustrar la publicació, en el seu moment, de *La fàbrica*, la qual cosa li va impedir una anticipació, en temps i en profunditat, de l'anomenada poesia social.

Aquesta autobiografia, tot i que porta la data del 10 de febrer de 1974, l'escriu en una setmana, del 10 al 16 d'aquest mes, en un estil acurat, precís i modulad,

2. Vegeu una semblança de Pere Farrés a R. TORRENTS, «Pere Farrés i Arderiu, una vida intensa de literat (1948-2008)», *Estudis Romànics*, núm. 32, 2010, p. 626-632. Vegeu també M. TALAVERA (coord.), *Pere Farrés in memoriam*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, i P. SERRABASSA; M. A. VERDAGUER, «La trajectòria de Pere Farrés com a estudiós de Miquel Martí i Pol des de 1974», *Ausa* [en premsa].

impregnat de sinceritat. L'adquisició d'un estil propi, sobretot en prosa, l'havia preocupat força,³ i en aquest text l'aconsegueix de ple. Probablement, la seva tasca com a traductor, especialment de narrativa i assaig del francès,⁴ hi va tenir un paper important.

L'agraïment de Farrés arriba el 25 de febrer de 1974 (carta núm. 5). No amaga la seva satisfacció continguda pel text que li ha escrit Martí i Pol, per la llargada i la densitat. «Me l'hauré de tornar a llegir més a poc a poc i més d'un cop», li respon. Definitivament, el tractament ara és de *tu*: «M'agradaria –ja t'ho vaig dir un altre dia– poder veure altres poemes teus no publicats». L'accés a aquests poemes inèdits, d'altra banda, li és necessari per poder tancar el treball de curs que està elaborant. Amb data de març de 1974, Farrés presentarà a Jordi Castellanos un treball de 47 pàgines, titulat «Una lectura de *La fàbrica* d'en Miquel Martí i Pol», que és qualificat amb un 9 i seguit d'aquestes observacions del professor: «Has treballat bé. Molt. Però el resultat és massa reiteratiu, amplificat. Cal concretar, marcar línies bàsiques.»

I és a partir d'aquest moment que s'accelera l'interès de Pere Farrés per Miquel Martí i Pol, que durarà més de trenta anys: articles en revistes especialitzades i a la premsa generalista, pròlegs, antologies i edicions de textos, conferències o capítols dins de manuals universitaris o històries de la literatura. Els dos primers textos maripolians que publica són al diari *Tele/èXprés* el 1975⁵ i a la revista *Els Marges* un any després.⁶

Les cinc cartes transcrits aquí, com també el treball de curs a què es fa referència, formen part del fons de Pere Farrés. La seva vídua, Pepi Andreu, ha ofert totes les facilitats per poder-los consultar, fet que li agraeixo ben sincerament. En la transcripció dels documents s'han corregit els errors ortogràfics i de picatge, i s'ha regularitzat la puntuació i l'ús de cursiva i cometes (aquestes darreres han estat conservades quan en l'original no es feia referència a títols de publicacions o d'obres). Pel que fa al lèxic, s'ha respectat l'ús alternatiu de formes acceptades (*ser* i *ésser*, per exemple), però s'han mantingut, indicant-ho al costat, les formes considerades no normatives.

3. El 1987 encara insistiria: «En poesia he assolit una manera de fer força peculiar; ¿per què no puc fer el mateix en prosa? M'hi barallaré, amb això de l'estil, fins a sentir que no em desagrada» (M. MARTÍ I POL, *Joc d'escacs*, Barcelona: Empúries, 1994, p. 38).

4. Fins al 1974 ja havia traduït 9 de les 22 obres que traslladaria al català fins al 1997. Vegeu E. COROMINA; P. GODAYOL, «L'activitat traductora de Miquel Martí i Pol», *Reduccions. Revista de Poesia* [en premsa].

5. «Miquel Martí i Pol, ara», *Tele/èXpres*, 2-4-1975, p. 17.

6. «El llarg viatge poètic de Miquel Martí i Pol», *Els Marges*, núm. 7, juny 1976, p. 121-128.

Carta 1

[Farrés a Martí i Pol]

Barcelona, 28 de novembre del 1973

Miquel Martí Pol:

Fa uns dies que estic treballant sobre la seva poesia, com li vaig dir. No sé si li havia parlat que actualment estic fent 2n curs de Lletres a la Universitat Autònoma, amb la intenció d'especialitzar-me en filologia catalana i, més concretament, en literatura. Dic això perquè el treball de curs que haig de presentar a en Jordi Castellanos, parlant-ne amb ell, vam decidir que fos sobre la seva poesia. Jo, durant l'estiu, m'hi havia anat engrescant i l'hi vaig proposar. Estem d'acord. Més en concret, l'objecte de l'estudi és veure l'evolució seguida des del primer llibre fins al que està a punt de sortir. Això em suposa, evidentment, treballar sobre tota la seva poesia.

Fins ara el que he fet ha estat intentar interpretar la que a mi em sembla que cal dir primera època, és a dir *Paraules al vent*, *Quinze poemes* i el recull *El fugitiu*. He arribat ja a unes idees fonamentals i em sembla veure les línies d'aquesta època; part d'això ja les hi vaig fer arribar. Però em calen potser unes explicacions, unes dades.

Primerament, m'interessaria conèixer el màxim de dades biogràfiques i tots aquells acontèixements [*sic*] que cregui influents o lligats a la seva poesia. També, com fou el seu procés d'autodidacte.

Una explicació a la crisi i al canvi religiós.

Per què no va publicar *El fugitiu* o almenys alguns dels seus poemes? També voldria conèixer la data aproximada d'aquests poemes; potser m'equivoco, però em sembla que els 7 primers poemes del recull són de la mateixa època de *Paraules al vent*; els demés [*sic*] els veig diferents; tot i amb això, però, els situaria abans dels *Quinze poemes*. Vaig bé?

I, parlant del *Fugitiu*, no sé fins a quin punt tinc dret a usar-ne, ja que no ha estat publicat; el mateix passa amb *La fàbrica* inèdita.

Paraules al vent va guanyar el premi l'any 53,⁷ quan tenia 24 anys, però els poemes, de quan estaven fets?

El fet d'ésser autodidacte i arrelat a Roda, pot interpretar-se com una mena de marginació voluntària, o potser forçada, amb relació a la poesia establerta?

7. Es tracta del premi Óssa Menor, de poesia, atorgat el 13 de desembre de 1953 durant la festa literària de la Nit de Santa Llúcia, celebrada a l'Hotel Majèstic de Barcelona, pel jurat format per Carles Riba, Joan Teixidor, Josep Janés i Olivé, Josep M. de Sagarra i Rosa Leveroni; Josep Pedreira, que n'era el promotor i editor, hi exercia de secretari. El premi, que era dotat amb 5.000 pessetes, es va lliurar sense l'assistència de Martí i Pol, que no creia que tingués possibilitat de guanyar-lo. La primera edició del llibre seria a Barcelona, a Els llibres de l'Óssa Menor, el 1954.

Perdoneu aquest reguitzell de preguntes; al cap i a la fi, sóc jo qui haig de fer el treball, no? Per cert, que hi ha un vers als *Quinze poemes* que em desarma enfront del meu intent de treball: «No vulgueu penetrar-ne el sentit.»

Bé, gràcies per endavant i perdoneu.

Pel que fa al muntatge de *La fàbrica* de moment ha quedat aturat perquè els «actors» amb els quals comptàvem estan preparant *Antígona* de l'Espriu. És possible que cap al febrer comencem a posar fil a l'agulla.

Fins aviat, doncs. Disposeu.

[Pere Farrés]

Carta 2

[Martí i Pol a Farrés]

Roda de Ter, 10 de desembre de 1973

Sr. Pere Farrés

Barcelona

Benvolgut amic: Dies endarrere vaig rebre la teva carta del dia 28 del mes passat, i abans –força abans– havia rebut els papers que vas escriure sobre els meus primers llibres. Fa dies, doncs, que et dec carta i et prego que em perdonis tant de retard. Treball molt a poc a poc, jo, ara, i, per altra banda, aquests darrers dies he estat atrafegat amb la revisió dels poemes del meu futur llibre.

No sabia –almenys no recordo que me n'haguessis parlat– que fossis estudiant de l'Autònoma. Jo em pensava que treballaves en algun lloc de Manlleu, ja veus! El que em dius, però, i, sobretot, el fet d'haver decidit de fer el treball de curs sobre la meva trajectòria poètica, dóna una dimensió tota nova al que jo em pensava que era una simple actitud, ben estimable, és clar, de diletant. Pots comptar, doncs, amb la meva total col·laboració, tant pel que representa per a mi el fet d'haver-me escollit, com (sobretot) pel que pot representar per a tu la possibilitat de reeixir, de cara als teus estudis.

El que no em veig amb cor de fer ara, per manca de temps, és contestar fil per randa totes les preguntes que em fas en la teva carta. De fet, hi ha alguns punts que exigeixen una considerable dedicació, i ara vaig curt d'hores. No he volgut trigar més a escriure't, però, perquè no fos cas que pensessis que em desinteressava del teu treball. Ara et diré algunes coses. El que voldria saber, però, és si pots concedir-me uns quants dies abans de respondre la teva carta com es mereix, sense que el treball que tens en curs en vagi malament. D'ací a pocs dies esperem la visita d'un amic que estudia a Anglaterra⁸ i que ve a passar les festes amb nosaltres. Quan és a casa ocupa la meva cambra de treball (no n'hi ha d'altra) i això, és clar, m'engavanya una mica. Puc ajornar una resposta llarga i tan completa com bonament sàpiga fins havent passat festes? Et prego que em diguis alguna cosa com més aviat millor. Si pots esperar, em faràs un servei. Si no pots, però, no dubtis a dir-m'ho: d'una manera o altra me les empecaré per escriure't.

Els papers que em vas enviar dies endarrere, i que parlen sobretot de *Paraules al vent*, em va impressionar molt. Tot i la modèstia amb què els presents, donen fe d'una lectura considerablement profunda i atenta del llibre. Potser, posats a primfi-

8. Probablement es tracta del vigatà Josep Bermudo, amic comú amb Joan Rosanas (rodenc i parent llunyà de Martí Pol).

lar, jo diria que et deixes dur un xic massa per la perspectiva que et dóna el fet que la lectura sigui «actual», amb tot el que això representa de coneixement d'una evolució, que no sé pas si era gaire evident (i sobretot conscient) en aquells moments. Ja comprenc que no pots pas llegir «ara» amb els ulls de vint anys enrere. El que vull dir, però, és que, si bé una lectura rigorosament «actual» pot ser profitosa de cara a un estudi del conjunt de la meua obra, la presència abusiva d'una perspectiva rigorosament actual (repeteix els termes), pot deformar el judici objectiu d'aquella obra. Hi ha un aspecte força revelador. Tu, tot i que t'adones clarament de la tendència diguem-ne mística d'aquells poemes, hi cerques (i en certa manera hi trobes) una connexió amb la temàtica de les meves èpoques posteriors. Aquesta manera de fer suposa, al meu entendre, un cert apriorisme. Jo no vull pas dir que el que tu has descobert no hi sigui, ben al contrari! (i n'estic content perquè això suposa una trajectòria força definida), sinó que el fet de la descoberta (les «ganes» de descobrir) et poden fer passar per alt, o marginar, aspectes ben vius i operants aleshores, com ara el problema religiós, que no se t'ha pas escapat, i com ara tot d'aspectes d'estil, que no veig que aprofundeixis massa. Aquest darrer és un aspecte que em sembla que val la pena de no deixar de banda. Si en un vers dels *Quinze poemes* jo dic, parlant de la poesia, «no vulgueu penetrar-ne el sentit», cosa que, segons dius en la teua carta, et descoratja una mica, és perquè, al meu entendre, el «sentit» últim del poema és gairebé impenetrable (fins i tot per al mateix poeta), tot i que és el terreny on habitualment s'intenta d'operar, i en canvi la via de l'estil, que és un camí prou apte per a una interpretació (no explicació) del poema, es sol deixar de banda.

En fi, no et voldria pas fer rodar el cap. Tu ets qui ha de fer el treball –prou que ho dius– i qui se'l deu haver plantejat d'una manera, pel que veig, molt seriosa i coherent. Jo faré els possibles per col·laborar sense destorbar-te.

Tractant-se d'una feina «privada» no hi ha cap inconvenient, per part meua, en això de servir-te d'*El fugitiu* i d'altres textos no publicats (en tinc més, als quals et donaré accés de bona gana si ho consideres necessari). Fet i fet, els versos han estat escrits, i això és el que compta.

Si pots esperar, tal com et demano més amunt, havent passat festes contestaré tan bé com sàpiga a tot el feix de preguntes (que no em molesten gens) sobre el meu autodidactisme, la meua evolució personal en el terreny religiós, etc., etc. Si no pots esperar –ho repeteixo– digues-m'ho amb tota franquesa. Llàstima que jo, ara, tingui tanta dificultat per enraonar! Amb unes quantes converses faríem molt camí. Tal com estic, però, més val que ens comuniquem per carta. Em sap greu perquè això et donarà més feina, però pensa que de paraula no me'n sortiria.

Espero carta teua. Perdona altra vegada el retard... i bones festes.

Cordialment,

M. Martí Pol

Carta 3

[Farrés a Martí i Pol]

Manlleu, 22 de desembre de 1973

Miquel Martí Pol

Roda de Ter

Benvolgut Miquel: Avui m'ha arribat a les mans la teua carta del 10 d'aquest mes. Gràcies.

Abans de res li haig de dir que pot prendre's tot el temps que li calgui per a respondre a les qüestions que jo li plantejava en la darrera carta. De fet, vaig tenint prou feina amb aquest treball com perquè no em calguin urgentment aquests coneixements.

Per aclarir una mica més el motiu que m'ha dut a fer aquest estudi com a treball de curs, val a dir que ja durant les vacances, concretament en la Universitat Catalana d'Estiu, on vam estar comentant amb un company de Girona els poemes dels *Vint-i-set [poemes en tres temps]*, vaig començar l'estudi, prescindint de si em podia servir o no com a treball de curs. Posteriorment això ha sigut possible. La primera actitud, doncs, va ser de diletant, i tant de bo ho continuï essent; per aprovar el curs podria fer un altre treball que em dugués menys feina, però m'interessa aquest.

I referent al meu treball, de fet fa només dos anys que estic a Barcelona estudiant; des dels 15 anys que treballo a Vic i hi continuo treballant dos o tres dies cada setmana, portant els comptes d'una empresa, per anar-me mantenint.

Pel que fa ja al meu treball, penso que és molt cert que està marcat per una lectura actual dels poemes, i penso que potser és impossible prescindir del coneixement de l'obra posterior i, per tant, en certa manera, potser és inevitable aquesta visió en perspectiva. Admeto, doncs, l'apriorisme, però crec molt convençut que més d'un poema de la primera època és un clar precedent de l'època més realista. Amb tot, segur que haig d'afinar molt més l'objectivitat.

És molt cert que no m'he ficat gens en qüestions d'estil. Haig de ser sincer d'entrada i reconèixer que aquesta és la meua gran dificultat. Caldrà esforçar-m'hi, i potser ara tindrè motiu per aprendre'n.

L'ús que faci d'*El fugitiu* i altres poemes inèdits serà merament privat, com a ajut a l'estudi global. I referent a això, m'agradaria molt poder llegir els altres poemes inèdits.

Tinc escrits uns quants fulls, per l'estil dels que ja va llegir, sobre la primera època. El que puc fer algun dia d'aquestes vacances és passar per Roda i deixar-los-hi i si, alhora, ho té bé per a deixar-me els poemes inèdits, molt millor encara.

I, de debò, no tinc cap pressa per enllestir el treball; prefereixo passar-hi molt temps i fer-lo bé. D'ell no en depèn el curs.
Gràcies per tot. Bones festes i fins aviat.

[Pere Farrés]

Carta 4

[Martí i Pol a Farrés]

Pere Farrés i Arderiu
Barcelona

10 de febrer de 1974

Estimat amic: En rigor em sembla que m'hauria de passar ben bé mitja carta donant-te explicacions del per què he trigat tant a escriure't. Ben mirat, però, com que això no seria res més que una despesa inútil de temps, he decidit que més valia deixar-ho córrer, demanar-te perdó amb una fórmula el màxim de simple (perdó)... i anar per feina.

Es tracta de contestar tot de preguntes que em feies en una carta del 28 de novembre de l'any passat (valga'ns Déu!). Ho faré per apartats, seguint l'ordre de les teves preguntes, i m'esforçaré a ésser tan explícit com pugui. De totes maneres, si alguna cosa no la veus prou clara o la vols saber més en profunditat, ja saps on em tens.

En primer lloc em demanaves «el màxim de dades biogràfiques i tots aquells esdeveniments»⁹ que jo cregués «influent o lligats a la “meva” poesia».

Som-hi. Vaig néixer a Roda de Ter el dia 19 de març de 1929. El meu pare, que va morir l'any passat, es deia Lluís Martí i Oms, i la meva mare es diu Miquela Pol i Marondo. El meu pare havia treballat sempre de manyà; la mare, al preu fet (dobladors, aspis, etc.) en diverses fàbriques de filatura. Tinc dos germans: un que té quatre anys més que jo i un altre que en té deu menys. Vaig anar a estudi fins als 14 anys, sempre a l'Escola Parroquial,¹⁰ regentada per capellans i sobretot per un tal mossèn Francesc Espinalt, home de considerable personalitat, amic de casa, que actualment viu a la Casa Sacerdotal de Vic i del qual segurament t'hauré de parlar més d'una vegada. Vaig fer, doncs, estudis primaris –sotraguejats per la guerra– i l'ingrés i el primer curs del batxillerat. El dia 15 de juny de 1943 (pel març havia fet 14 anys) vaig ingressar a les oficines de l'empresa T. Sala i fills, una fàbrica dedicada a la filatura en la qual també hi treballava la meva mare. A hores d'ara encara formo part de la plantilla de l'empresa, si bé d'ençà del primer de gener de l'any passat vaig deixar d'anar al despatx per culpa d'una esclerosi del sistema nerviós que em té pràcticament immobilitzat, i en aquests moments tinc en tràmit una sol·licitud de pensió d'invalidesa.

9. Martí i Pol hi corregeix *aconteixements per esdeveniments*.

10. Del pas per l'escola en parlaria anys més tard en una nota redactada el 10 de juliol de 1987 i publicada dins l'obra titulada *Obertura Catalana* (Barcelona: Empúries, 1988), que després apareixeria juntament amb *Defensa Siciliana* (Barcelona: Empúries, 1989), com una mena de memòries, sota el títol comú de *Joc d'escacs* (Barcelona: Empúries, 1994).

A dinou anys vaig posar-me malalt de tuberculosi pulmonar (el meu pare també n'havia estat, de malalt; una meva tia en va morir, i els meus germans, sobretot el gran, han passat processos semblants al meu). Entre una cosa i una altra (en períodes no seguits, vull dir) vaig passar gairebé un any al llit, i durant cinc anys em van aplicar el pneumotòrax. A vint-i-set anys em vaig casar (la meva dona es diu Dolors Feixas Riera) i tinc dos fills: una noia de setze anys i un noi de vuit. La malaltia que m'ha obligat a plegar de treballar l'arrossegó d'ençà de l'any 71. De moment semblava que no tenia importància, però s'ha anat agreujant fins a reduir la meva autonomia física a pràcticament no res. Ja t'ha vagat de constatar-ho.

A la solapa d'algun dels llibres que he publicat, hi he fet constar que he viatjat (poc) per França, Suïssa i Alemanya. De fet, és veritat. Ara bé, donada sense comentaris la notícia pot induir a una apreciació errònia de la importància d'aquests viatges. En realitat l'any 56, poc després d'haver-me casat, amb el meu germà gran i un amic (sense les dones) vam fer un viatge a Alemanya, convidats per un xicot alemany que el meu germà havia conegut i amb el qual mantenia correspondència. Vam estar un dia i mig a Ginebra (és tot el que he vist de Suïssa) i uns quants dies –no gaires– a Alemanya, repartits entre Stuttgart (l'amic del meu germà viu a Göppingen, que és a la vora) i Göppingen, amb una excursió pel Rin que ens va portar fins a Colònia. De França en conec alguna cosa més. Vaig passar fa prop de setze anys una setmana a París, i després amb la meva dona hem anat quatre o cinc vegades a Clermont-Ferrand (ella hi té un oncle exiliat), aprofitant les vacances, i conec, per tant, una mica l'Alvèrnia i el Cantal. Si et dic tot això és per situar en el seu punt just aquest aspecte dels meus viatges. Mirats objectivament, no crec que tinguin res a veure amb la meva activitat literària.

Els Martí-Pol som, de fet, els «parents pobres» d'una família força nombrosa (n'hi ha una colla de Martins a Roda), la major part de la qual regenta petits negocis i que sempre ha tingut un pes considerable dins el context actiu de la població per dues raons: la seva situació econòmica i la seva filiació política. Els meus parents (parents llunyans ja) sempre han format part dels estaments benestants de la població i, en conseqüència, han estat de «dretes» i catòlics. L'any 36, fora d'un pobre capellà (mossèn Josep Vinyeta i Romeu), fill de Vic, em penso, i que feia de vicari-organista, les úniques persones que els «rojos» van assassinar a Roda van ser un cosí del meu pare (Ramon Martí i Roca) i tres dels seus fills. T'he dit que «van assassinar a Roda» i no és ben exacte. Ells eren rodencs, tenien la casa pairal a Roda i regentaven una fàbrica de tovalloles que fa pocs anys se n'ha anat a l'aigua, però vivien a Barcelona, si bé pujaven sovint a Roda i hi feien llargues estades. Dels quatre morts, el pare havia estat (no sé si n'era en aquells moments) president del Centre Catòlic i un dels factòtums del poble; dels fills, almenys un era membre actiu dels feiocistes (Federació de Joves Cristians de Catalunya). L'assassinat va causar un gran impacte i va engendrar un odi considerable entre la resta dels mem-

bres de la família (vídua i quatre germans: dos nois i dues noies) que es va traduir en la seva actitud després de la guerra i que, en certa manera, els va donar una arèola que ha durat qui sap el temps... i encara dura.

Nosaltres, els «parents pobres», si bé per naixença no pertanyíem a l'estament dels meus parents i podíem haver professat conviccions diferents de les seves, per educació (?) vam seguir un camí semblant al seu. Ja t'he dit que jo sempre vaig anar a estudi amb els capellans. Bé, a més d'això, a cinc anys ja cantava a l'Orfeó del Centre Catòlic i en acabar la guerra vaig ser membre actiu del Centre, de primer, és clar, enquadrat dins els grups de criatures (fèiem *calistècnica*,¹¹ que en deien; és a dir, representacions de rítmica i plàstica) i després en els grups de teatre, etc. Aquesta tendència es completava, de resultes de la meva formació a mans de mossèn Espinalt, amb una decidida pràctica de la cosa religiosa. El meu pare, que no era un home «de missa», en resultava ser una mica per lligams familiars i una mica per l'amistat amb mossèn Espinalt. La meva mare sí que n'era de missa i nosaltres –els tres germans, però sobretot els dos grans– vam seguir el mateix rumb. Potser que t'aclareixi una mica això de l'amistat amb l'Espinalt. Venia de molt lluny i no te'n sabria precisar l'origen. Ell no és rodenc: és del Bages, exactament de Santpedor, prop de Manresa. Ara, el lligam afectiu amb la meva família era tan fort que pel Juliol del 36, quan els de la FAI el buscaven per matar-lo, el vam tenir unes quantes setmanes amagat a casa. La intimitat que deriva d'aquest fet va pesar molt en la formació religiosa del meu germà gran i meva. De fet, una mica pel curs dels esdeveniments, una mica per diguem-ne «inèrcia familiar» i, en última instància, una mica per formació i convenciment, jo vaig ser un «catòlic practicant» entusiasta fins ben bé als vint-i-tants anys: fins ben poc abans de casar-me. Aquesta actitud és fàcilment detectable en els meus primers poemes, si bé jo diria que el contacte amb la «literatura» va ser un dels factors determinants del meu apartament de les coses de l'església. Però això són figures d'un altre paner... I, ara que me n'adono, em sembla que m'he anat apartant del que pot fer-te servei de cara al teu treball i m'he embolicat a contar-te coses significatives, però marginals. Provaré de corregir el rumb.

No hi ha, que jo sàpiga, cap precedent de *lletraferidisme* a la meva família. A casa, de fet, no hi havia llibres i, fora de l'afició pel teatre del meu avi patern (afició que jo sempre he sentit), no sabia pas trobar una justificació «familiar» a la meva afició. Això no obstant, la meva dèria per les lletres ja ve d'antic. Els meus primers versos (en castellà! No ho diguis a ningú!)¹² els devia escriure a catorze o quinze

11. Probablement fa referència a la *calistènia*, gimnàstica o exercici conduent al desenvolupament de la força i de la gràcia en els moviments.

12. La primera poesia, en castellà, la publica al número 4 de la revista de Roda de Ter *Amanecer* (*Portavoz Local del Frente de Juventudes y de la Villa*), corresponent a l'1 d'abril de 1944 (pàgina 15), quan Martí i Pol acabava de fer 15 anys. La signava *M. Martí - De las Secciones de Trabajo del F[rente] de J[uventudes]*. La titulava «*Volverán Banderas...*» i començava així: «*Ya trémula ondea / en*

anys. Dos fets, però, que jo penso que podien determinar la cristal·lització de la meua «vocació», van ser el contacte amb un poeta local i la meua malaltia. Aquest poeta que et dic es diu Josep Clarà i Roca, deu tenir uns vint-i-tants anys més que jo i era, als anys quaranta i després també, qui portava les seccions de rítmica i plàstica i de teatre del Centre Catòlic. Entorn d'ell es va fundar una penya –la penya Verdaguier–¹³ que agrupava els lletraferits que freqüentàvem el Centre. Durant molt de temps vam fer reunions més o menys periòdiques en les quals llegíem les coses que havíem escrit i ens les criticàvem. Al capdavant vam acabar veient-nos cada diumenge a casa seva quatre o cinc xicots de la meua edat i ell. Això va durar fins que per motius que no fa al cas d'explicar, ell va marxar de Roda: ara viu a Barcelona. Ell era –i és– un poeta «floralesc». Havia guanyat força «flors naturals» i escrivia –escriu, més ben dit– la mena de poemes que pots suposar: bucòlics i benpensants. El contacte amb ell, però, i sobretot amb un altre escriptor, en Josep Miquel i Macaya,¹⁴ que va viure uns quants anys a Tavèrnoles i feia classes a Roda, van precipitar d'una banda l'eclosió de la meua afició i de l'altra (això és molt important) el fet que «canviés de llengua» i em posés a escriure en català,¹⁵ cosa que devia esdevenir-se poc més o menys quan jo tenia setze o disset anys.

L'altre factor que, com et deia, penso que va tenir una considerable importància en el desenvolupament de la meua afició, va ser la meua primera malaltia: la tuberculosi. Quan vaig posar-me malalt jo ja escrivia *només* en català i ja havia començat feia un cert temps a llegir la gent la influència dels quals [*sic*] és ben visible sobretot en el meu primer llibre: Espriu, Blai Bonet, Riba, etc. Ara bé, la reclusió forçada a què em va sotmetre la malaltia, la solitud d'hores i hores de lilit, estic segur que va accentuar i aprofundir la meua vocació. Em va vagar –i molt!– de llegir i de pensar, i sempre he estat convençut que aquella situació va marcar un tombant decisiu en la meua activitat.

(11-2-74 – Ahir vaig haver de deixar aquesta carta i avui la reprenc. Em sembla que em tocarà de fer-ho més d'un cop –ara mateix són dos quarts d'onze del vespre–, però faré els possibles per enllestir-la aquesta setmana. Abans de reprendre-la he

el horizonte, / la regia bandera / del pueblo español, / que cual velo hermoso, / teñido de rojo, / cobija una raza / de gran corazón...». Sobre el seu pas per la Falange de Roda de Ter, vegeu M. MARTÍ I POL, Joc d'escacs, p. 182-192.

13. Sobre Josep Clarà i Roca i sobre la Penya Literària Verdaguier (aquest n'és el nom complet), vegeu especialment J. BERENGUER, *Els inicis poètics de Miquel Martí i Pol (1944-1951)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 20-32.

14. Nascut a Valls el 1907, estudià a l'Institut Catòlic de París i va rebre la influència de Maritain, Gilson i Garrigou-Lagrange. Es va dedicar a l'ensenyament, especialment a Osona, on tenia una biblioteca d'uns trenta mil volums, que va llegir, en morir el 1995, a la Universitat de Vic.

15. S'atribueix a Martí i Pol la cançó titulada «Ofrena (Vals de caramelles de l'any 1946)», signada Miquel, apareguda a Roda de Ter aquell any com a targetó dels caramellaires, considerada la seva primera poesia en català. Vegeu I. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, p. 89-90.

llegit el que t'havia escrit. Hi ha molta fullaraca. Ja se sap: un s'engega... D'ara endavant m'esforçaré a concretar.)

Si la meua primera malaltia em va, diguem, «fer» com a poeta, l'abandonament de la pràctica religiosa i, simultàniament, les primeres lectures de Marx i companyia, van ser, em sembla, un factor determinant en el canvi de perspectiva que s'opera en la meua obra a partir de la primera *La fàbrica* i d'*El poble*. No gosaria pas dir que aquest canvi fos localitzable en un període determinat (tal any, vull dir), sinó que es va produir segurament per acumulació de tot d'elements: la fallida del suport religiós, la descoberta del marxisme, l'eclosió d'una pràctica sexual reprimida fins aleshores, etc. És curiós que aquest darrer aspecte adquireix una notable importància en els meus darrers llibres: pàl·lidament visible en els *Vint-i-set poemes...* i en d'altres coses inèdites, esclata amb una força considerable en el llibre que tinc a punt de publicar, el qual, per cert, no portarà per títol *El llarg viatge*, com t'havia dit, sinó *La pell del violí*. La meua darrera malaltia (fins ara) ha estat també un element important en la meua evolució. De fet, una situació com la que deriva de les dues malalties que he passat: enclaustrament, indefensió, sobretot en l'última, hores mortes, solitud, etc., configuren vulgues que no tot un canvi psicològic.

En l'endemig caldria situar-hi tota l'experiència, força dilatada i profunda, de la meua diguem-ne «vida pública». Tu saps que durant molt de temps em vaig dedicar activament a «predicar» (jo ho deia així fent-hi broma): vaig dirigir cinefòrums, vaig pronunciar conferències i fins i tot vaig escriure i interpretar (!) cançons. Tot aquest cúmul d'activitats, força considerable en certs moments, em va proporcionar una experiència humana no gens desdenyable, nascuda del contacte amb la gent, fins i tot, en certs casos, de l'enfrontament amb la gent. Sóc conscient d'haver-ne tret alguna cosa més que una relativa popularitat. Estic segur d'haver-hi obtingut una flexibilitat que no tenia i que indubtablement s'ha d'haver reflectit en la meua producció poètica.

De tot això que t'he dit, en pots treure els elements biogràfics que més han incidit en la meua activitat poètica. Per acabar aquest punt, potser serà bo que et digui que, amb la major objectivitat de què sóc capaç, em considero més Pol que Martí; és a dir, que tant físicament com psicològicament em veig més prop de la meua mare que del meu pare. D'ella n'he heretat una causticitat considerable i força saniosa, una notable capacitat d'observació i de síntesi, i un gust per les coses quotidianes (les frases fetes, les dites populars, una certa ironia) que és un component del seu tarannà i, sobretot, del de la seva mare, la meua àvia materna, a qui tots dèiem «la padrina», que jo sovint citava i encara cito quan vull recolzar alguna actitud o alguna afirmació en el meu origen d'home de poble, del qual sempre m'he enorgullit. Dels Martí potser n'he heretat una certa «distinció» (perdona el mot), que m'ha valgut sovint el qualificatiu d'orgullós, si bé sempre he procurat de dissimular-lo amb els components que et deia que em lliguen més als Pol.

Passem al segon punt. Em demanes com va ser el meu procés d'autodidacte.

Suposo que vols dir com es va desenvolupar la meva formació considerant que, com a autodidacte, no hi va haver ningú que l'orientés. Fa un xic de mal explicar això. En termes generals jo diria que, partint de la meva afició per la literatura, vaig anar acumulant «saber» (?) una mica a la bona de Déu. L'autodidacte és un franc-tirador. Si bé d'una banda frueix de la llibertat de no sentir-se encotillat dins de cap disciplina preestablerta, no és pas menys cert que peca de la manca de rigor que li podria haver atorgat aquest encotillament. A mi em sembla que l'element més important perquè l'autodidacte no esdevingui un personatge anàrquic i atrabiliari, és que disposi d'una intuïció natural que el capaciti per fer una tria entre els múltiples coneixements que li plouen al damunt, o dins els quals es submergeix. En aquest sentit sembla que la meva disposició ha estat força bona. He llegit considerablement al llarg dels anys, sense gaire ordre; he portat una vida activa força notable i a nivells força diversos, i el cert és (i ho dic sense pedanteria) que sempre que he tingut ocasió de constatar l'aprofitament i fins i tot l'originalitat dels coneixements adquirits, n'he estat força content perquè he pogut comprovar que s'aproximaven notablement al que hom considerava normatiu i fins i tot original.

Intuïció, doncs, i mimetisme. Vet ací una altra capacitat a tenir en compte. No mimetisme en tant que habilitat que permet d'imitar alguna cosa o algú, sinó en el sentit de flexibilitat per a variar de rumb a l'hora oportuna; és a dir, com a complement de la intuïció que et deia, ja que la sola intuïció no seria prou, al meu entendre, per mantenir una actitud vàlida i sempre actual.

Jo diria que és sobre aquests dos elements que reposa la meva formació d'home que «s'ha fet a si mateix». He estat sempre considerablement permeable, però al mateix temps he tingut la suficient intuïció i el suficient poder mimètic per donar una forma personal als coneixements que he anat adquirint i, d'aquesta manera, bastir una obra de major o menor qualitat –no m'escau de jutjar-ho–, però amb un cert toc personal, amb una certa originalitat.

En un pla més concret, et puc dir que vaig passar una època (l'anterior a l'obtenció de l'Óssa Menor) en què les meves lectures eren heterogènies i regides –si es pot dir així– per una tria personal no gens rigorosa. Immediatament després d'haver obtingut el premi vaig conèixer en J. M. Castellet, que aleshores no solament no era el director de Can 62 (no existia la 62),¹⁶ sinó que més aviat era un home allunyat dels cercles intel·lectuals catalans. Durant anys em va deixar llibres i gràcies a ell vaig conèixer la novel·la contemporània mundial a una època en què era poc coneguda. Posteriorment (faig salts de molts anys) he anat afinant les meves preferències, i ara, posem per cas, gairebé no llegeixo res més que poesia i assaig.

16. Josep M. Castellet entra com a director literari a Edicions 62 l'any 1964.

Dins un altre ordre de coses, però sense fugir del tema, cal remarcar que el poc català que sé me l'he hagut d'aprendre sol,¹⁷ i que el mateix m'ha passat amb el francès, única llengua forana (a part el castellà) que conec. Això no obstant, i aquí es confirma el que et deia suara sobre intuïció i mimetisme, segons han dit els crítics el meu català és força correcte i notablement fluid i les meves traduccions del francès han estat elogiades. Si jutges això, com jo ho faig, des de la perspectiva del poc català i del poc francès que sé (i pensa que no ho dic per falsa modèstia) comprendreu perquè dono tanta importància als elements que t'he dit que eren, a parer meu, la base i el suport del meu procés.

La tercera cosa que em demanes és: «Una explicació a la crisi i el canvi religiós.»

No demanes pas poc! Aquesta crisi és la frontissa que explica el canvi radical que es va operar en un cert moment en la meva manera de ser i en la meva obra, i alhora permet de penetrar en tota la meva activitat poètica anterior i posterior al fet. Ara bé, «explicar» aquesta crisi no és gens fàcil. No es va tractar, com ja pots suposar, d'un canvi bruscat i inesperat, sinó d'un desarrelament progressiu, sempre conscient i pensat, si bé més radicalitzat o menys, segons els períodes, que ben bé abraça uns cinc anys: dels vint-i-cinc als trenta, poc més o menys.

Les causes que van posar en moviment aquest procés són d'índole diversa i ni jo mateix no gosaria enumerar-les d'una manera taxativa. Vull dir que no podria pas indicar un motiu i un moment com ara el d'aquell polític del qual es conta que deia que havia deixat de creure i de practicar perquè un dia, oint missa, en ajupir-se el capellà, s'havia adonat que dessota la sotana hi duia unes calces com les de qual-sevol home «normal». Un procés com el que jo vaig seguir és llarg i passa per moments molt diversificats i insòlits. En realitat, i mirant-ho des de la perspectiva dels meus gairebé quaranta-cinc anys, jo diria que la meva crisi va tenir dues motivacions fonamentals: en primer lloc la constatació, per via de reflexió, de lectures, etc., de la manca de solidesa i de rigor d'uns principis que, més que «ensenyats», és a dir, apresos a través de la raó, m'havien estat inculcats, una mica com qui injecta una substància reputada com a infal·lible. Aquesta substància, en la qual jo havia dipositat una confiança absoluta, de sobte començava de presentar fissures que ni jo ni els qui, en teoria, en detentaven [*sic*] una coneixença profunda, no érem capaços de remeiar. El recurs de la «fe» irracional, per dir-ho d'alguna manera, no em servia; les actituds perdien llur significat i esdevenien pura mecànica, pura gesticulació sense sentit, i els ritus no eren sinó artifici absolutament buit i, segons com, notablement alienant. La meva renúncia no es va produir dins un espai curt de temps, com

17. És evident que allò que ha d'aprendre pel seu compte és el català escrit, formal i/o literari, ja que el català oral és l'idioma exclusiu del seu entorn. Ell mateix escriu (*Joc d'escacs*, p. 207): «A casa, al carrer i fins i tot a l'escola, amb el company de pupitre o al pati, la llengua habitual era el català. La presència del castellà al poble era una presència diguem-ne oficial».

ja t'he dit, i per això considero que un dels elements o motivacions que em van portar al refús total va ser aquest treball de reflexió, d'introspecció i de recerca del propi jo a través d'allò que se m'havia dit que n'era l'explicació i que, de sobte, no em servia per explicar a penes res.

Una segona motivació, més recòndita potser, però no menys important, va ser, em sembla, la descoberta de la manca total d'operativitat resolutiva de les solucions que oferia la pràctica eclesial, entesa almenys com s'entenia –i s'entén encara, tot i els aperturismes– al país, sobre diversos problemes, però sobretot sobre els que planteja la relació home-dona, dins un ventall ampli que té molt en compte la problemàtica sexual, i, fonamentalment, la nul·la aportació en el terreny, per entendre'ns, de la «lluïta de classes». Aquestes dues constatacions m'haurien deixat (en certa manera em van deixar) totalment desvalgut si no hagués trobat i assumit d'altres solucions menys utòpiques, més immediates i d'una major eficàcia. Convé que quedi clar que això que et dic només em compromet a mi, en tant que individu, no aïllat, és clar, d'un context, però sí enfrontat a la seva peculiar conformació psicològica i al seu particular capteniment.

Com comprendràs, i ja t'ho he dit més d'una vegada, un procés de conscienciació com ara el que he assajat de descriure't, no es resol en un tres i no res. La bullidera que suposa l'enfrontament seriós d'una situació com ara aquesta, es diversifica en dues vertents [sic]: la personal i la social, que engloba la familiar. Encertat o no, sóc conscient del fet que la meua «revolta» ha passat per aquestes dues fases i que l'equilibri a què he arribat, que de cap manera no voldria exhibir com un triomf ni menys encara com un axioma, ha estat assolit a base de recórrer un llarg camí que comença amb un fer «taula rasa» dels instruments de què m'havia servit fins aleshores a nivell particular, per instaurar-ne uns altres, al mateix nivell, que em permetessin d'enfrontar en una etapa posterior la meua inserció dins el context social, sempre amb la preocupació de l'eficàcia i la norma del servei a la comunitat. Això explica el canvi que s'opera en la meua poesia i que suposa, fonamentalment, no un desplaçament dels objectius a assolir, que sempre seran els de la convivència amb els altres individus, ans del plantejament de les tensions que originen les dificultats d'aquesta convivència i, sobretot, de les possibles solucions de què disposem ara i ací. L'home, que ja era el nucli principal de la meua poètica, seguirà en aquest lloc de privilegi, però amb una diferència bàsica: despulat de tota transcendència i per tant, contràriament al que diuen els detractors d'aquesta actitud, molt més «humanitzat»; l'home, home, amb tota la càrrega que té la redundància i amb un despulament total del maniqueisme que, més o menys conscientment i, això sí, amb la màxima bona voluntat, m'havia servit de nord i guia fins aleshores.

La situació, d'aleshores ençà, no ha canviat, si no ha estat per aprofundir-ne la cimentació i donar major solidesa a les actituds. La meua darrera malaltia no ha canviat ni poc ni gens aquests pressupòsits, que considero tan vàlids ara com quan els

vaig assumir plenament, després d'anys de lluita i de reflexió, quinze anys enrere. (13-2-74 – He hagut de fer una altra pausa. Aquestes darreres parrafades [sic] se m'han endut els moments de què he disposat el dilluns i el dimarts. De fet, però, les preguntes que més es prestaven a llargues disquisicions, no sé si del tot útils, ja estan contestades. La resta es poden respondre d'una manera més concreta i curta. Perdona si fins ací t'he cansat, i perdona si m'he apartat més o menys del tema. Tot sigui en bé de la causa, que deia aquell.)

Em demanes per què no vaig publicar *El fugitiu* o alguna altra cosa de les d'aquella època. Doncs mira, senzillament perquè les circumstàncies, tant a nivell general com particular, no eren propícies. Hi havia molt poques col·leccions i el meu nom, tot i haver guanyat el premi Óssa Menor, no es cotitzava ni poc ni gens. Més encara, el fet d'haver participat en el premi «Ciutat de Barcelona» l'any 54¹⁸ (jo no ho sabia, però era un anti-premi convocat per la gent del sistema i en el qual no prenia part ningú que es considerés «català» en un sentit exclusivista), aquest fet, dic, i una lectura que vaig fer al local de l'Institut de Estudios Hispánicos¹⁹ a Barcelona (allí hi vaig conèixer en Castellet),²⁰ em va valer –ho vaig saber molt després– la reputació de poeta «addicte al règim». D'altra banda jo vivia a Roda i ni coneixia ningú de Barcelona, ni estava al corrent dels tripijocs editorials. Ara, amb uns quants llibres al carrer (observa que el segon i el tercer van sortir a Mallorca)²¹ i un cert prestigi, em pot resultar relativament fàcil de publicar. Aleshores era picar ferro fred.

(15-2-74 – Com passen els dies, valga'ns Déu!)

18. Els premis «Ciudad de Barcelona» es concedien cada 26 de gener, aniversari de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona. Hi va presentar, el 1954, un recull de 20 poemes seguits d'una cartapoema a Esteve Vinyoles a manera de cloenda, sota el títol *Veü incessant*. Sembla que aquests premis havien nascut per trencar la unitat entorn de la llengua catalana que promovien altres concursos, com els dels Jocs Florals, el de la Nit de Santa Llúcia o el de Poesia de Cantonigròs. Dels 40 participants en poesia en català, en l'edició del 26 de gener de 1955, Martí i Pol quedà en cinquè lloc. El recull el presentaria després al XII Concurs de Poesia de Cantonigròs, el veredict del qual es faria públic el 14 d'agost de 1955, on Martí i Pol assistiria per primera vegada. *Veü incessant* hi obtindria un accésit del jurat, format per Carles Riba, Josep Miquel i Macaya, Jordi Sarsanedas, Josep Pedreira i Joan Triadú.

19. Aquell mateix 1954 ja havia fet una altra lectura de poemes, al Seminari de Vic, on coneixeria Antoni Pous, Ramon Cotrina i Ricard Torrents. Després en faria una altra lectura a l'Institut de Estudios Hispánicos, de Barcelona, a les darreries de febrer, on va ser convidat per Joan Rosanas, parent llunyà i tresorer de l'IEH. La lectura, la va presentar Josep M. Castellet, membre de l'entitat. L'IEH era una institució oficial ambigua «que pretenia donar tribuna a les diverses literatures 'hispàniques', entre les quals la catalana; era de fet el reducte barceloní dels poetes catalans que escriven en castellà, com Jaime Gil de Biedma, Carlos Barral, José Agustín Goytisolo i d'altres» (I. PUJADES, *Miquel Martí i Pol. L'arrel i l'escorça*, p. 258).

20. L'amistat entre ells dos s'aprofundeix fins al punt que Castellet, juntament amb el també rodenca Emili Teixidor, fan de testimonis del primer matrimoni de Martí i Pol, amb Dolors Feixas, el 1956.

21. *Quinze poemes*, Palma de Mallorca: La Font de les Tortugues, 1957. *El poble*, Palma de Mallorca: Daedalus, 1966.

Em demanes després la data en què vaig escriure *El fugitiu* i aventures algunes suposicions. Els 7 primers, dius, de la mateixa època de *Paraules al vent*; la resta, posteriors, però anteriors a *Quinze poemes*.

Mira, potser et farà estrany, però no puc pas contestar la teva pregunta, o satisfer la teva curiositat, almenys amb la precisió que suposo que voldries. En primer lloc perquè en aquella època jo escrivia força, i molt seguit, i sovint sense datar els poemes. Va ser una mania, aquesta de no posar data a les meves coses, que vaig arrossegant molt de temps i que vaig fins i tot traslladar a les cartes. Si em demanes per què ho feia, no sabré ben bé què dir-te: potser era per un prurit d'originalitat –ben magre, tanmateix–, potser perquè em semblava que això els atorgava una certa intemporalitat, potser –és el més versemblant– per desmanec.

Això no obstant, miraré de respondre la teva pregunta amb la màxima precisió més endavant, si et sembla bé, fent per manera de localitzar els poemes –si hi són– en una carpeta on conservo producció inèdita i d'altra de publicada. Ara, però, em donaria feina i, sobretot em (ens) faria perdre temps.

En termes generals, però, et puc dir que tant *Paraules al vent* com *Veu incessant* (el llibre del Ciutat de Barcelona, que no sé pas si conservo), com *El fugitiu* i *Quinze poemes*, jo els situaria entre els meus 17/18 i els 25/27 anys; és a dir, entre 1946 i 1956. Pel que fa a l'ordre, és de mal establir i no solament per la mateixa incertesa que deriva de les dates que et dono, sinó perquè els llibres no els vaig escriure com a tals: d'una manera unitària i separada, vull dir, sinó que a l'hora en què vaig decidir de «construir» un llibre vaig fer una replega de poemes que em van semblar, no sé si amb encert, que formaven una unitat temàtica i d'estil força coherent. Com comprendràs, operant d'aquesta manera (i no sóc pas sol a fer-ho, no et pensis) hi ha d'haver per força encavallaments que a hores d'ara fan de mal precisar. Per a treballar sobre aquesta meva primera època t'hauràs de valer, si us plau per força, d'aquesta imprecisió que t'ofereixo i, sobretot, del teu olfacte que, pel que veig, és ben digne de consideració. Podem, si et sembla, intentar de penetrar en el maremàgnum de la carpeta que t'esmentava més amunt, alguna hora que ens vagui. Ara, jo crec que és tant o més de fiar la teva intuïció que no pas el meu arxiu.

A parer meu, pots –i contesto la pregunta següent– servir-te d'*El fugitiu* i de *La fàbrica* inèdita, tot i que cap dels dos reculls no ha estat publicat, almenys íntegrament, comptant que el teu treball no és sobre la meva obra publicada, sinó sobre el conjunt de la meva obra.

D'altra banda, una bona colla de poemes de la primera *Fàbrica* figuren al recull *La Creació*, que és el text del muntatge que van fer el grup Vermell x 4 de Centelles, i del qual se'n van fer dues tirades en ciclostil (uns 400 exemplars) que es van vendre com a programes de mà als 10 o 12 llocs on es va representar. En tens algun exemplar d'aquesta edició? Jo en tinc un de cada una de les dues que es van fer, però només un, la qual cosa m'impedeix de donar-te'l. De totes maneres te'l puc

deixar veure, si és que no el tens. A hores d'ara em penso que no en queda cap, ni del primer ni del segon tiratges. Això no obstant ho demanaré a en Jordi Sarrate,²² que va ser qui es va encarregar de totes dues edicions.

Sobre *La fàbrica* (la primera, és clar) hi ha una anècdota que val la pena d'explicar. En Joaquim Horta²³ va estar a punt de publicar-la a la col·lecció «Signe», que a hores d'ara em sembla que ja no existeix. Ja tenia l'original i estava decidit a publicar-lo, quan una intervenció d'aquell mossèn Espinalt de qui t'he parlat en més d'una ocasió (i una por de neòfit per part meva) va frustrar la cosa i em va fer quedar malament amb l'Horta i perdre, de passada, una avinentesa d'editar un llibre que hauria estat important, si més no perquè s'hauria anticipat, en temps i en profunditat, a bona part de la poesia «social» posterior. Aquell capellà havia propiciat el meu ingrés a ca la Tecla Sala (ell és un gran amic de la família i n'era, sobretot, de la senyora Tecla) i es va assabentar no sé com –ja era fora de Roda– que jo tenia a punt de publicar un llibre sobre la fàbrica. Aleshores em va escriure i em va demanar si l'hi volia deixar llegir. Jo, carregat de bona fe, l'hi vaig enviar i a ell li va faltar temps per passar l'original als meus amos. Al cap d'uns quants dies, i a través d'ell mateix, si bé indirectament, vaig saber que els meus amos «s'havien disgustat molt» en veure que un «home de confiança» de casa seva escrivia, de fet, contra seu, i em feien saber que lamentaven que es publicés un llibre d'aquella índole. Jo, que tenia poca experiència i una certa por, no vaig saber què fer. Els de casa –encara no era casat– em van pressionar perquè el retirés, malfiant-se de les possibles represàlies... i el vaig retirar. Ja ni recordo quina excusa vaig donar a l'Horta, però sé que es va disgustar i, sobretot, que va lamentar que jo fos un home de tan poca paraula. I el mal és que estava carregat de raó. Hi ha gent al meu poble, assenyada i descreguda, que diu: si veus un capellà que passa per una vorera, tu passa per l'altra. Val la pena de tenir-ho en compte.

(16-2-74 – L'empenta final... si no em destorben!)

22. Artista gràfic, promotor cultural i president dels Amics de Centelles. El 1967 hi funda, juntament amb l'actor Joan Anguera, el Grup de Teatre Vermell x 4, que representarà *Ronda de mort a Sinera*, d'Espriu, el mateix 1967; *La Creació*, amb textos poètics de Martí i Pol, el 1968; *Els justos*, d'Albert Camus, el 1969; o *Burul*, d'Italo Ricardi, el 1970. És cofundador, el 1977, de la revista de poesia *Reduccions*, juntament amb Miquel Martí i Pol, Antoni Pous, Segimon Serrallonga, Lluís Solà i Ricard Torrents.

23. Joaquim Horta Massanés (Barcelona 1930 - Barcelona 2013), poeta, traductor i editor, publicà obres traduïdes per primera vegada al català d'autors com Brecht, Dürrenmatt, Sartre, Txékhov o Williams. Fundà i dirigí la col·lecció de poesia i assaig «Signe». Principal capdavanter de la poesia social, la seva obra es mou dins els àmbits del realisme dels anys cinquanta, amb tendències existencialistes i influïda, sobretot quant a l'ideari, per les versions del rus Vladimir Maiakovski, de qui va traduir, amb Manuel de Seabra, la poesia completa i teatre. Va publicar *Poemes de la nit* (1955), *Home que espera* (1957), *Paraules per a no dormir* (1960), *Balanç d'última hora* (1974), *La finestra de la vuitena planta* (1980), entre altres.

Paraules al vent—responc la teva penúltima pregunta— va ser redactat entre 1946/47 i 1952/53, poc més o menys. Cal, però, que tinguis en compte que no es tracta d'un «llibre» (tot i les aparences), sinó d'un recull de poemes. Ja t'he dit més amunt que això és moneda corrent. Fins i tot els autors més prolífics no solen escriure llibres, amb unitat temàtica, d'estil, etc., fora de casos excepcionals en què l'autor operi sobre un tema concret, sinó que apleguen poemes i en fan un llibre, la qual cosa és perfectament lícita, d'altra banda. Això ho dic no solament per experiència personal —seria una base ben feble!—, sinó per lectures i converses. La unitat que pot tenir una novel·la, posem per cas, o un assaig, és gairebé impossible d'obtenir en poesia. Dubto que hi hagi gaires poetes que tinguin un «guió» previ del llibre que estan escrivint. El procés de creació poètica és molt aleatori i depèn de tot d'elements que el poeta, en certa manera, ni tan sols és capaç de preveure i ja no diguem de controlar.

Amb tot això vull dir que durant el període que et dic més amunt, jo no solament vaig escriure els poemes de *Paraules al vent*, sinó molts d'altres. Quan em vaig decidir a concursar, vaig fer una tria, procurant, és clar, d'escollir els que em va semblar que diferien menys entre si: el resultat és el llibre.

En rigor, el meu primer llibre «llibre», almenys des d'un punt de vista d'unitat temàtica, és *La fàbrica* (la inèdita). *Quinze poemes* és, evidentment, una replega, com també ho és *El fugitiu* i *Veu incessant*. *El Poble*, en canvi, ja té una certa nervadura, tant des del punt de vista temàtic com del de l'estil. L'altra *Fàbrica* (la publicada) entra també dins la línia d'*El Poble*. Amb els *Vint-i-set poemes...* ha passat un fenomen força curiós. Tot de gent n'ha elogiat la consistència en tant que «llibre». No van errats del tot. De fet, la cronologia dels poemes és força seguida i el nucli temàtic, força unitari. Això de la cronologia és important (per a mi i per a molts, pel que sé). Un escriu sota l'influx d'unes vivències, d'unes determinades situacions. Si la producció es realitza en un temps relativament curt i seguit, el llibre (o el conjunt) es beneficia d'una tensió mantinguda que li confereix unitat. Això m'ha passat sobretot en el darrer llibre: *La pell del violí*. Quan tinguis ocasió de llegir-lo ja em diràs si trobes que la meva apreciació és encertada.

La teva última pregunta fa: «El fet d'ésser autodidacte i arrelat a Roda, pot interpretar-se com una mena de marginació voluntària, o potser forçada, amb relació a la poesia establerta?»

En primer lloc deixa'm dir-te que jo no sé veure que hi hagi cap mena de relació entre l'autodidactisme i el lloc de residència. Suposo que vols dir que si en comptes d'haver viscut a Roda hagués viscut a Barcelona, hauria tingut més possibilitats d'esdevenir un universitari. Això és cert. Tanmateix d'autodidactes n'hi ha per tot arreu, i em sembla que el fet de ser-ne o no depèn més de tot de circumstàncies alienes, en aparença, a la vocació literària: econòmiques, sobretot, i d'altres, que no pas al fet de la radicació geogràfica. Tu ets de Manlleu (i hi vius) i estudies a l'Autònoma; ara he rebut un llibre d'en Josep Albanell, que viu a la Seu d'Urgell i estudia a

la Central. El lloc, per dir-ho amb un aforisme local, no fa la cosa. Quedem, doncs, que, almenys en el meu cas, no hi ha una relació directa entre autodidactisme i lloc de residència.

Pel que fa a això de la marginació, la cosa ja és més subtil. La marginació, evidentment, existeix. Voluntària? Jo diria que no. Forçada, doncs? Tampoc no gosaria afirmar-ho. Però si tanmateix existeix, a què és deguda? Respondre aquesta pregunta exigeix tota una anàlisi, no ja solament de la meua existència com a individu, sinó de la nostra realitat com a poble. Això, al meu entendre, és clar. Tal com jo el veig, el problema es planteja més o menys en els següents termes. Nosaltres (tots) som un poble frustrat a nivell històric, o, si vols, polític. Aquesta frustració, no congènita sinó imposada, ha estat en bona part la causa de tot de tares en la nostra creixença com a poble. La macrocefàlia barcelonina, posem per cas, possiblement es corregiria, si no totalment almenys en part, si disposéssim de mitjans de difusió autòctons i suficients. En la indigència en què ens hem hagut i ens hem de moure, no és estrany que es produeixi una concentració anormal de «cervells» dins d'una àrea determinada, i que, en canvi, s'ignori, o quasi, l'existència de les comarques i de la gent que les integren. Aquesta justificació, però, no exclou totalment de culpa els qui han monopolitzat les minses manifestacions culturals de què disposem —únic i insuficient mitjà d'afirmació com a poble, d'altra banda— i les hagin centralitzades d'una manera abusiva. De fet, en aquesta deformació hi han col·laborat activament no tan sols els barcelonins de Barcelona, sinó una bona colla de barcelonins d'adopció que, en sentir-se emparats per l'urbs, s'han cregut en possessió d'una mena de carisma. I de fet, també, a mesura que l'obertura ha estat un xic menys restringida, el fenomen de la ignorància de tot el que no fos «barceloní» ha perdut virulència. Al meu entendre, doncs, la marginació de les comarques és un fet sobretot polític, i val a dir que hi ha gent a ciutat que se n'ha adonat i se n'adona. La solució total del problema, però, és impossible d'assolir mentre no disposem de mitjans suficients per a realitzar-nos com a poble, i això em sembla que va per llarg. El recurs de la cultura ens ha fet i ens fa molt de servei (la fidelitat a la llengua, sobretot), però no és ni pot ser de cap manera suficient.

En el meu cas hi ha, evidentment, el pes de tot això que acabo de dir-te. Ara bé, a partir d'un cert moment, que jo situaria poc més o menys cap als anys 60, tot el neguit que havia experimentat abans pel fet de no haver «nascut» a Barcelona, «nucli de tota ciència», o pel fet de no haver pogut freqüentar certs sectors de la societat barcelonina, desapareix i cedeix el lloc a un «comarcalisme» no gens desafortat ni «separatista», ans ple de sentit i de força, constructiu i notablement assenyat. Aquest fet coincideix, en certa manera, amb l'assumpció d'una teoria política que per principi no admet l'acumulació de poder i la ignorància de les minories, encara que de vegades, a la pràctica resulti que cau en allò mateix que condemna. El meu arrelament a Roda, que de sempre havia estat una mena de fet biològic,

adquireix dimensió històrica a partir del moment que jo em sento plenament integrat entre la «meva gent» i capaç, des d'aquest arrelament, de dur a terme una tasca d'abast nacional (i perdona l'aparent pedanteria de la frase). En l'entrevista que em va fer Montserrat Roig fa temps i que va publicar *Serra d'Or*,²⁴ aquest aspecte de la meva manera d'entendre el país, i jo dins d'ell, quedava, em sembla, força clar. Per a mi, l'experiència definitiva va ser la descoberta del «poble» més enllà de qualsevol fenomen cultural que pretengui de representar-lo en exclusiva. Per això t'he destacat l'aspecte polític de la qüestió. Al meu entendre és fonamental.²⁵

D'altra banda, a partir d'un cert coneixement del joc i de la més o menys restringida obertura que et deia, la possibilitat de mantenir uns contactes no massa sovintejats, però suficients, amb certs cenacles de l'urbs, i fins i tot la possibilitat d'incidir d'una manera efectiva i constatable en el que en podríem dir la vida cultural del país, es manifesten evidents i assolibles. En aquests moments, sense cap mena de presumpció, es pot dir que jo conec a «tothom» i que tothom em coneix a mi. I no solament això, sinó que en certa manera, el fet d'haver anat afirmant una personalitat més o menys vàlida «des de Roda», pot haver ajudat a desvirtuar la llegenda del barcelonisme com a única font de sapiència (el pas del temps ha fet molt més que jo, no cal dir-ho), això sense comptar que el meu arrelament a Roda em manté distanciat dels tripijocs ciutadans i, fins a cert punt, en una situació de privilegi.

No són, però, aquestes darreres motivacions les que expliquen el meu arrelament, sinó les que t'he exposat més amunt. De fet, això darrer ho he «descobert després d'haver decidit la meva posició». Ara, val la pena de fer-ho constar.

I bé, noi, plego. T'hauria de parlar dels papers que em vas deixar a casa i que he llegit més d'una vegada, però em sembla que no és el moment oportú per fer-ho. Espero que tot aquest patracol et faci servei i repeteixo el que et deia en començar-lo: si alguna cosa no la trobes prou clara o et suggereix d'altres preguntes, ja saps on em tens. Ara em sembla que tant tu com jo val més que païm aquesta menja que t'envio: jo meditant sobre les coses que puc haver oblidat; tu assajant de treure'n l'entrellat.

Que els déus t'hi ajudin.

Ben cordialment teu,

M. Martí Pol

24. M. ROIG, «Miquel Martí Pol: entre les comarques i el proletariat català», *Serra d'Or*, núm. 155, agost 1972, p. 23-26.

25. Entre 1968 i 1982 serà militant de Partit Socialista Unificat de Catalunya.

Carta 5

[Farrés a Martí i Pol]

Barcelona, 25 de febrer del 74

Miquel Martí Pol

Roda

Benvolgut Miquel: Només quatre ratlles. Acabo de trobar-me amb la teva carta, que acabo de llegir de dalt a baix i a corre-cuita; me l'hauré de tornar a llegir més a poc a poc i més d'un cop. Realment crec que l'haig de pair i estic segur que em serà d'una vàlua inestimable.

Però una cosa vull dir-te, i és que em dol que tan sovint demanis perdó per si t'allargues excessivament, per haver trigat a contestar-me les preguntes que et vaig fer, o pel que sigui. Més aviat sóc jo qui crec que t'estic fent perdre el temps; potser si tota la informació que jo vaig tenint de tu la tingués una persona amb més capacitat en faria un millor servei; per altra part, sé que tens feina i que estàs malalt. Si et plau, i de debò, Miquel, per tot el que em vulguis dir pren-te tot el temps que necessitis; jo no perdo ben res per esperar quinze dies més o dos mesos, si cal. A més, he sabut que aquests dies passats has estat pitjor pel que fa a la malaltia; suposo que la informació que tinc és certa, i aquest és un motiu més per a demanar-te que no t'excedeixis en les teves forces, almenys pel que a mi respecta.

M'agradaria –ja t'ho vaig dir un altre dia– poder veure altres poemes teus no publicats, però no em corre pressa; vas dir-me que volies fer-ne una tria; quan l'haigis feta –ni que sigui d'aquí a un any–, ja m'ho diràs i te'ls vindré a buscar.

T'haig de demanar –i em cau la cara de vergonya d'haver-ho de fer– que no tinguis en compte la meva deficient escriptura de la llengua; és un aprenentatge que em vaig fent jo sol (a la Universitat, per més que hi hagin dos cursos de llengua catalana, no m'han ensenyat ben res que no sabés); no obstant, sé que això és una deficiència greu per part meva i que no hi valen excuses; he vist que els papers que vaig dur-te on parlo de la teva primera poesia estan plens de faltes. Perdona'm.

Gràcies per tot.

Que la salut et sigui benvolent.

Disposa.

[Pere Farrés]